

SCENARIUSZ ZAJĘĆ O ROKU 1989 W EUROPIE ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ

Temat: *Rok 1989. Polityczne domino w Europie Środkowo-Wschodniej. Słowo o zmianach, które rozpoczęła „Solidarność”.*

Obszar nauczania: Historia

Czas trwania zajęć: 2 jednostki lekcyjne

Treści nauczania zgodne z podstawą programową:

Szkoła ponadgimnazjalna IV etap edukacyjny – zakres podstawowy

10. Świat po II wojnie światowej. Uczeń:

11) charakteryzuje przemiany społeczno-polityczne w Europie Środkowo-Wschodniej w 1989 roku.

Szkoła ponadgimnazjalna IV etap edukacyjny - zakres rozszerzony

12. Europa Środkowo-Wschodnia do II wojnie światowej. Uczeń:

4) wyjaśnia przyczyny rozpadu ZSRR i bloku wschodniego;

5) opisuje przeobrażenia ustrojowe w państwach Europy Środkowo-Wschodniej i rozpoznaje charakterystyczne cechy procesu dekomunizacji w państwach bloku wschodniego po 1989 roku;

6) synchronizuje najważniejsze wydarzenia z dziejów świata, Europy Zachodniej i Środkowo-Wschodniej oraz Polski.

Pytania kluczowe:

1. Co spowodowało, że w 1989 r. „runęły mury”, a obywatele państw Europy Środkowo-Wschodniej Europy „poculi siłę i czas”?
2. Jakie zmiany dokonały się w Czechosłowacji, Rumunii, na Węgrzech?
3. W jakich okolicznościach zjednoczyły się Niemcy?

Cele lekcji:

Uczeń:

- Omawia i analizuje przyczyny, które doprowadziły do upadku bloku wschodniego;
- Opowiada o zmianach, jakie w roku 1989 dokonały się na Węgrzech, w Rumunii oraz Czechosłowacji;

- Wymienia okoliczności, w jakich doszło do zjednoczenia Niemiec;
- Wskazuje na przełomową rolę zmian dokonanych w Polsce w roku 1989;
- Charakteryzuje postaci przywódców państw oraz liderów opozycji w omawianych państwach;
- Ocenia znaczenie przemian polityczno-społecznych zapoczątkowanych w roku 1989;
- Wyjaśnia czym była tzw. Jesień Narodów;
- Posługuje się terminami: pierestrojka, głasnost, „Okrągły Stół”;
- Wskazuje na rolę, jaką w latach 80. odegrał prezydent USA Ronald Reagan;

Cele zapisane w języku ucznia:

Po zajęciach:

- a. będziesz potrafił wymienić przyczyny, które doprowadziły do przemian ustrojowych i politycznych w państwach byłego bloku wschodniego;
- b. ocenisz rolę i znaczenie tych przemian;
- c. odtworzysz przebieg wydarzeń rok 1989, które zmieniły oblicza omawianych państw;
- d. opowiesz czym była Jesień Narodów;

Metody:

- analiza tekstów źródłowych oraz zdjęć zamieszczonych w załącznikach
- elementy dramy
- burza mózgów
- rozmowa nauczająca
- dyskusja

Środki dydaktyczne:

- „Aksamitna rewolucja” (tekst nr 1)
- „Koniec dyktatora. Rumuńskie powstanie”(tekst nr 2)
- „Trójkątny stół na Węgrzech” (tekst nr 3)
- „Tacy sami, a ściana między nami – słowo o upadku berlińskiego muru” (tekst nr 4)

- „Historyczne pory roku” – Jesień Narodów (tekst nr 5)
- Słownik pojęć i postaci (załącznik nr 1)
- Utwór muzyczny: „Mury” Jacka Kaczmarskiego
(płyta CD, Album „Live” odtwarzacz CD)
- Fotografie i zdjęcia z albumu: „10 lat. Fotografie Gazety Wyborczej”, pod red. Piotra Wójcika, tom III, Warszawa 1999
 - a. P. Wójcik, Marsz żałobny ku czci ofiar powstania w Rumunii, s.38 (zał. nr 2)
 - b. A. Biała, J. Szczęsny, Niemcy. XI 1989 r., s. 48 (zał. nr 3)
 - c. K. Miller, Węgry, 16 III 1989 r., s. 50 (zał. nr 4)
 - d. K. Miller, Czechosłowacja, X-XI 1989 r., s. 52-54 (zał. nr 5)
 - e. K. Miller, Rumunia, XII 1989 r., s. 56-59 (zał. nr 6)

Literatura pomocnicza

- W stronę zjednoczonej Europy, cz. III, w: Drogi do wolności, drogi do wspólnej Europy 1945-2007, pod red. J. Eislera, wyd. Fundacja „Instytut Lecha Wałęsy”, Warszawa 2008
- Ku współczesności. Dzieje najnowsze 1918-2006, A. Brzozowski i G. Szczepański, wyd. Stentor, Warszawa 2012
- Sierpień 1980-2010, Rzeczpospolita – dodatek specjalny w 30. rocznice strajków 1980 r. , VIII 2010
- Fotografie i zdjęcia z albumu: „10 lat. Fotografie Gazety Wyborczej”, pod red. Piotra Wójcika, tom III, Warszawa 1999

Uwagi wstępne:

Na poprzednich zajęciach uczniowie zapoznali się z tym, jak wyglądała Polska po stanie wojennym, dowiedzieli się także, jakie decyzje i postanowienia zapadły podczas obrad Okrągłego Stołu oraz zastanawiali się dlaczego wybory 4 VI 1989 r. były przełomowe. Ponadto zapoznali się z terminem: transformacja ustrojowa i w czym przejawiało się przechodzenie z gospodarki socjalistycznej do kapitalistycznej. Analizowali również zjawiska i wydarzenia, które zdominowały początki III Rzeczypospolitej. Omówili sytuację w ZSRR i próby reform, jakie podjął Michaił Gorbaczow. Dowiedzieli się także o negocjacjach prowadzonych przez Związek Radziecki z USA w sprawie rozbrojenia. Omówili też działania, jakie ze strony USA podjął prezydent Ronald Reagan, republikanin, zwolennik polityki siły w stosunkach międzynarodowych.

Przebieg lekcji

Wprowadzenie:

Nauczyciel przypomina uczniom, że powstanie rządu Mazowieckiego we IX 1989 r. zapoczątkowało okres przejściowy między PRL, a III Rzeczpospolitą, w którym najważniejszymi wydarzeniami były: radykalna przemiana gospodarki sterowanej centralnie w kierunku systemu wolnorynkowego oraz stopniowa zmiana polityki zagranicznej, charakteryzująca się m.in. przebudową relacji z ZSRR i innymi krajami bloku wschodniego. Uświadamia także uczniom, że lata 80. XX w. to schyłek epoki zimnej wojny. Zwraca uwagę uczniom na fakt, iż pomimo rywalizacji mocarstw i stojących za nimi bloków, na polu propagandowym i straszenia nawzajem arsenałem nuklearnym, coraz wyraźniej było widać, że ZSRR nie nadąża w tym wyścigu.

Podsumowując wprowadzenie do obecnych zajęć nauczyciel zwraca uwagę uczniom, że również problemy wewnętrzne ZSRR przyczyniły się do zmniejszenia roli i aktywności Kremla w świecie. Następnie nauczyciel podkreśla fakt, iż dotyczyło to także zaangażowania w sytuację wewnętrzną państw satelickich. Uświadamia uczniom, że w tych państwach zachodziły jednocześnie szybkie i znaczące zmiany.

Zmiany, zmiany, zmiany... słowo o Jesieni Narodów

Następnie nauczyciel rozdaje uczniom tekst: „Historyczne pory roku” (tekst nr 5). Prosi uczniów, aby uważnie przeczytali tekst i rozwiązali mini-quiz. **(zadanie nr 1)**. Uczniowie pracując w parach zadają sobie nawzajem pytania i odpowiadają na nie na podstawie wiedzy z poprzednich lekcji oraz tekstu. Następnie zadają te pytania na forum klasy. Nauczyciel informuje uczniów, że wygrywa ta para, która zdobędzie największą liczbę punktów. (Quiz jest formą współzawodnictwa między uczniami i efektywną formą pracy nad utrwaleniem pojęcia: jesień narodów). W zależności od możliwości czasowych nauczyciel może rozwinąć odpowiedzi uczniów i przeprowadzić dyskusję o przyczynach, które nieuchronnie prowadziły do rozpadu bloku wschodniego.

W Europie Środkowo-Wschodniej ... - jesień

Nauczyciel dzieli klasę na 4 grupy. Każdemu zespołowi przydziela odpowiedni tekst: „Aksamitna rewolucja” (tekst nr 1); „Koniec dyktatora. Rumuńskie powstanie” (tekst nr 2); „Trójkątny stół na Węgrzech” (tekst nr 3); „Tacy sami, a ściana między nami – słowo o upadku berlińskiego muru” (tekst nr 4). Każda grupa otrzymuje także wybrane zdjęcia z ich opisami: odpowiednio załączniki nr 5; nr 2 i nr 6; nr 4 oraz załącznik nr 3. Następnie prosi, aby uczniowie przeczytali uważnie teksty, obejrzyli zdjęcia i wykonali, zgodnie z instrukcją **zadanie nr 2**. Sygnalizuje, aby uczniowie wykonując zadanie, wykorzystali słownik pojęć i postaci (**załącznik nr 1**). Następnie nauczyciel proponuje uczniom dyskusję o roli i znaczeniu Jesieni Narodów, którą zapoczątkowały wydarzenia w Polsce z 1989 r. Prosi uczniów o wysłuchanie utworu: „Mury” autorstwa Jacka Kaczmarskiego, który jest podsumowaniem rozmowy/dyskusji o przyczynach przemian. W przypadku klasy bardziej zaangażowanej bądź

we współpracy z polonistą (bezpośrednio na zajęciach języka polskiego) można dokonać interpretacji wspomnianego utworu Jacka Kaczmarskiego. (Nauczyciel prosi, aby uczniowie szczególną uwagę zwrócili na zwroty: „aż zobaczyli ilu ich”; „poczuł siłę i czas”, „wyrwij murom zęby krat, zerwij kajdany, połam bat”...). Rozmawia z uczniami o tym, w jaki sposób można treść piosenki odnieść do sytuacji w państwach bloku wschodniego w roku 1989.

Warto, aby nauczyciel wspomniał także o wydarzeniach w Bułgarii, o manifestacjach pod wpływem których ustąpił przywódca Bułgarskiej Partii Komunistycznej Todor Żiwkow, a w kraju tym przygotowano obrady bułgarskiego „okrągłego stołu”.

Podsumowanie:

Nauczyciel – w formie mini-wykładu/rozmowy nauczającej omawia z uczniami skutki przemian, jakie dokonały się w krajach demokracji ludowej. Podkreśla, że w wyniku Jesieni Ludów ostatecznie zlikwidowano Układ Warszawski, a wszystkie oddziały Armii Radzieckiej zostały wycofane ze wszystkich dotąd satelickich wobec ZSRR państw. Wycofanie tych wojsk łączyło się także z demontażem stacjonujących na terytoriach tych krajów wyrzutni rakietowych pocisków z głowicami jądrowymi. Uświadamia uczniom, że operacja ta wydatnie zwiększyła poziom bezpieczeństwa w Europie i w świecie. Pośrednim skutkiem Jesieni Ludów był też rozpad Jugosławii, w której przez kilka lat trwały krwawe wewnętrzne walki na tle etnicznym oraz pozostający w kontraście do doświadczeń jugosłowiańskich bezkrwawy rozpad Czechosłowacji na Czechy i Słowację. Zwraca uczniom uwagę, że Jesień Narodów nie przyniosła im mieszkańcom dobrobytu na poziomie identycznym z krajami Europy Zachodniej, czego niektórzy z nich irracjonalnie oczekiwali. W niemal wszystkich krajach postkomunistycznych wkrótce do władzy doszła socjaldemokracja, często wywodząca się z dawnych partii komunistycznych. Transformacje zapoczątkowane Jesienią Ludów pozwalają twierdzić, że podział Europy żelazną kurtyną odchodzi do historii. Większość z krajów biorących udział w Jesieni Ludów została przyjęta do NATO i do Unii Europejskiej.

Praca domowa

Nauczyciel proponuje uczniom przygotowanie wydania multimedialnej gazetki online o Jesieni Narodów w Europie Środkowo-Wschodniej, różnicach i podobieństwach. Uczniowie indywidualnie lub w grupach poszukują materiałów o wydarzeniach, piszą reportaże, komentarze, publikują ciekawe historie i mało znane informacje z tego okresu. Ważne, aby uczniowie starali się uwzględnić przebieg wydarzeń we wszystkich krajach bloku wschodniego. Gazetkę można zamieścić na stronie szkoły.

Proponujemy wykorzystać do tego zadania narzędzie internetowe qmam: <http://redakcja.mam.media.pl/paper/help/>

Uwaga

Prosząc o wykonanie pracy domowej, nauczyciel sygnalizuje uczniom, że teksty, które napiszą i zgromadzone materiały posłużą, jako jeden z podstawowych materiałów do pracy

nad projektem poświęconym „Solidarności” i przemianom, jakie zapoczątkowała w Polsce i za granicą naszego kraju.

POMYSŁY NA PROJEKT!

PROPOZYCJA NR 1

Panie co tam w polityce? ... W Europie Środkowo-Wschodniej - „jesień”.

Ze szkolną kamerą po nowej, odmienionej Europie Środkowo-Wschodniej

KROKI /ZADANIA UCZNIÓW

1. Uczniowie zbierają materiały (teksty z lekcji, fotografie, relacje świadków tamtych wydarzeń) na temat roku 1989 nie tylko na Węgrzech, Rumunii czy w Niemczech przed zjednoczeniem, ale też np. w Bułgarii.
 2. Opracowują zebrane/zdobyte materiały - przygotowując np. prezentację multimedialną, wystawę prac i zdjęć, tekst dziennikarskiego wystąpienia
 3. Prezentacja: poszczególne grupy (można zachować układ z lekcji z podziałem na Węgry, Rumunię, NRD itp.) bądź podejść do tematu całościowo i zrobić przegląd przez wszystkie wymienione państwa. Forma prezentacji, na którą cała klasa wcześniej się umawia/ewentualnie wszystkie poszczególne grupy to program informacyjny, „telewizyjny”.
 4. Ocenie podlegają wówczas nie tylko merytoryczna treści, ale też czas prezentacji, pomysł, dobór fragmentów prezentowanych oraz dziennikarski komentarz
- * np. w klasie trwa główne wydanie wiadomości, a prezenter główny łączy się z korespondentami z poszczególnych państw. Oni relacjonują wydarzenia. Poszczególne grupy mogą dodatkowo odegrać scenkę dramatyczną z wybranych wydarzeń, np. demonstracji, zrobić transparent

PROPOZYCJA NR2

Happening w szkole pod tytułem *Jesień Narodów*

Uczniowie na przerwach odtwarzają fragmenty nagrań z przemówień liderów opozycji; chodzą z transparentami wolnościowymi, skandują niepodległościowe, antyrządowe hasła, rozdają rówieśnikom przygotowane wcześniej w formie ulotki podstawowe informacje o wydarzeniach roku 1989.

MATERIAŁY POMOCNICZE

TEKST NR 5 „HISTORYCZNE PORY ROKU – Jesień Narodów”

Jesień Ludów lub **Jesień Narodów** to termin określający wydarzenia, które przypadły pod koniec 1989 roku w Europie Środkowo-Wschodniej. Związane one były z obaleniem ustroju komunistycznego w krajach tej części świata. Jesień Narodów zamknęła kilkuletni proces rozpadu porządku jałtańskiego w Europie Środkowo-Wschodniej, zaś ogół przemian do 1991 roku spowodował przede wszystkim odsunięcie partii komunistycznych od władzy w krajach znajdujących się w strefie wpływów ZSRR. U źródeł demokratycznych przemian 1989 leżały wcześniejsze zrywy wolnościowe w krajach „demokracji ludowej”. Miały one swój początek we wczesnych latach 50. XX w., a ich charakter sięgał od demonstracji i strajków po wielotygodniowe zbrojne konflikty. Do najbardziej znanych zrywów wolnościowych należały chronologicznie: Czerwiec 1953, Poznański Czerwiec 1956, Powstanie węgierskie 1956, Praska wiosna, Marzec 1968, Grudzień 1970, Czerwiec 1976, Sierpień 1980. Ich wynikiem była stopniowa erozja systemu dominacji ZSRR nad swoimi państwami satelickimi w Europie Wschodniej. Ważną zmianą w układzie sił Europie Wschodniej prowadzącą do Jesieni Ludów była rozpoczęta w 1985 r. w ZSRR pieriestrojka. Podczas jej trwania, wobec wciąż trwających w Polsce strajków i niepokojów społecznych, w 1988 r. władze komunistyczne zgodziły się na rozmowy z przedstawicielami (nielegalnej wówczas) opozycji w Polsce. Negocjacje prowadzono wiosną 1989 roku i są znane jako „Rozmowy przy Okrągłym Stole”.

Opracowano na podst.: Jadwiga Staniszkis *W poszukiwaniu paradygmatu transformacji*, Warszawa 1994

ZADANIE NR 1 - QUIZ

1. Wymień przynajmniej 3 państwa, w których dokonały się zmiany ustrojowe

.....
.....

2. Co oznacza dokładnie termin: „demoludy”?

.....

3. Na czym polegała radziecka pieriestrojka?

.....
.....
.....

4. Kto/jakie siły polityczne zasiadły do Okrągłego Stołu? Ile miesięcy trwały obrady?

.....
.....
.....

5. Wymień 5 postaci ze sceny politycznej związanych z podanymi powyżej zrywami wolnościowymi.

.....

6. Jakie inne wydarzenie historyczne w swej nazwie nawiązywało do pory roku? W którym to było wieku?

.....

7. Dlaczego zjawisko związane z obalaniem ustrojów komunistycznych nazwano Jesienią Narodów?

.....

KLUCZ PRZYKŁADOWYCH ODPOWIEDZI

1. Np. Czechosłowacja, Węgry, Rumunia, Bułgaria, Albania
2. Kraje demokracji ludowej to kraje zależne od ZSRR, to państwa tzw. bloku wschodniego.
3. Pierestrojka był to program przebudowy Związku Radzieckiego wprowadzany w życie od 1985 r. przez M. Gorbaczowa. Obejmował on reformy gospodarcze i polityczne
4. Opozycja z Lechem Wałęsą i grupą doradców ze stroną rządową na czele z Czesławem Kiszczakiem i Aleksandrem Kwaśniewskim. Obrady trwały 2 miesiące: od 6 II do 5 IV 1989 r.
5. 1956 r. – J. Cyrankiewicz, 1968 r. – A. Michnik, H. Szlajfer, 1970 r. – W. Gomułka, Tadeusz Godlewski, 1980 r. – Lech Wałęsa, Tadeusz Mazowiecki, Bronisław Geremek, Mieczysław Jagielski
6. Wiosna Ludów – ruchy narodowo-wyzwoleńcze z lat 1848-1849
7. Wydarzenia te rozpoczęły się w większości krajów na jesieni.

ZADANIE NR 2

Instrukcja dla grup

I KROK

Przeczytajcie uważnie teksty. Obejrzyjcie zdjęcia i zapoznajcie się z komentarzami do każdej z fotografii. Następnie postarajcie się stworzyć własny mini scenariusz i zaprezentować omawiane treści na forum klasy. Przedstawcie opisane w tekstach i przedstawione na zdjęciach wydarzenia, wchodząc w rolę uczestników tych wydarzeń, opowiadając w pierwszej osobie, z własnej perspektywy, np. widziałem jak powstańcy węgierscy przejęli czołg ..., np. w końcu doczekaliśmy się - pierwszym niekomunistycznym prezydentem został Vaclav Havel. Byłem tam. Po kolejnych demonstracjach, w których uczestniczyliśmy premier Adamec ustąpił....

Podczas pracy z tekstem powinniście szczególną uwagę zwrócić na następujące kwestie:

1. Czas, w którym rozgrywają się omawiane wydarzenia
2. Postaci liderów opozycji oraz strony rządowej w poszczególnych państwach
3. Metody i formy rządzenia, walki z opozycją
4. Przejawy walki o demokratyzację życia i reformy podejmowane przez opozycję

II KROK

Na podstawie przeczytanych tekstów i po analizie zdjęć odpowiedzcie na pytania:

- O czym „opowiadają” te zdjęcia? Kto jest bohaterem omawianych wydarzeń?
- Jaką rzeczywistość opisują materiały pomocnicze, które otrzymaliście?
- Jakie uczucia wywołują w Was otrzymane fotografie?
- Co jest dla Was szczególnie ważne w tych przekazach?
- O jakich wartościach „mówią” te źródła?
- Wyjaśnij, jakie znaczenie dla omawianych wydarzeń mogły mieć przemiany w Polsce z roku 1989?

TEKST NR 1 „AKSAMITNA REWOLUCJA”

Atmosferę marazmu i zniechęcenia w Czechosłowacji próbowała przełamać stosunkowo nieliczna grupa opozycjonistów. Ogłoszoną w styczniu 1977 roku deklarację Karty 77 podpisały jednak jedynie 242 osoby. Społeczeństwo pozostawało obojętne także wobec nasilających się represji, kiedy na przełomie lat 70. i 80. wielu opozycjonistów trafiło do więzień a innych bezprawnymi metodami zmuszano do emigracji. Ożywienie działań opozycyjnych przyniósł dopiero 1988 rok. Powstały wówczas nowe grupy, między innymi „Czeskie dzieci”, Inicjatywa Demokratyczna, Czechosłowacki Komitet Helsiński oraz Ruch na rzecz Wolności Obywatelskiej. Skupiały one różnorodne środowiska, łączyła je chęć przełamania marazmu i ożywienia społeczeństwa. Optymizmem napawały sygnały napływające z Polski i Węgier. W styczniu 1989 roku przypadała 20 rocznica śmierci Jana Palacha, który dokonał samospalenia w proteście przeciwko zdławieniu Praskiej Wiosny i przeciwko narastającej apatii społeczeństwa. Na wezwanie opozycji tysiące mieszkańców Pragi wyszło na ulice, wielodniowe manifestacje nazwano „tygodniem Palacha”. Organizatorów demonstracji skazano na kary kilku miesięcy więzienia. W odpowiedzi kilkaset osób ze środowisk kulturalnych podpisało się pod otwartym protestem. W początkach listopada działacze założonej w 1981 roku Solidarności Polsko-Czechosłowackiej zorganizowali we Wrocławiu Przegląd Czechosłowackiej Kultury Niezależnej. Tysiące młodych Czechów mogły spotkać się z zakazanymi w kraju emigracyjnymi artystami. Przede wszystkim jednak mogli posmakować wolności, którą ich rodzice poznali w 1968 roku. Vaclav Havel stwierdził po latach, iż przegląd ten był „uwerturą do aksamitnej rewolucji”. Rozpoczęła się ona 17 listopada 1989 roku w Pradze. Zorganizowano wówczas legalną uroczystość upamiętniającą wydarzenia z listopada 1939 roku, kiedy to studencki protest przeciwko niemieckim okupantom zakończył się zamknięciem uczelni i egzekucją przywódców buntu. W obchodach niespodziewanie wzięło udział kilkadziesiąt tysięcy osób. Zgromadzenie przerodziło się w antykomunistyczną manifestację, którą brutalnie rozpędzono. Kilkaset osób pobito, rozeszła się także pogłoska o ofierze śmiertelnej. Setki młodych ludzi trafiło do aresztów. 19 listopada doszło do kolejnej manifestacji w Pradze, powstał studencki

komitet koordynacyjny oraz główna struktura opozycyjna „aksamitnej rewolucji” – Forum Obywatelskie na czele z Vaclavem Havlem. Nazajutrz w Bratysławie powołano słowacki odpowiednik OF, Społeczeństwo Przeciwko Przemocy. 20 listopada na ulicach Pragi manifestowało już 200 tysięcy osób, kolejne 40 tysięcy demonstrowało w Brnie. Następnego dnia komunistyczny premier Ladislav Adamec przyjął przedstawicieli OF, jednakże wyraźnie stwierdził, że przedmiotem negocjacji nie może być zmiana prezydenta (wciąż był nim Gustav Husak), ani zmiana ustroju. W tej sytuacji doszło do kolejnych demonstracji, opozycja poparła studencki apel o wzięcie udziału w dwugodzinnym strajku generalnym 27 listopada 1989 roku. 27 listopada w samo południe rozpoczął się strajk generalny. Przebiegał on pod hasłami „Dość rządów jednej partii” i „Wolne wybory”. Stał się cały kraj. Miliony ludzi uczestniczyły w wiecach i manifestacjach. Dysponując poczuciem ogromnej siły, podczas rozmów z rządem 28 listopada Vaclav Havel przedstawił szereg nowych żądań, w tym dymisji rządu oraz zmiany konstytucji. Ponieważ władze nadal nie chciały się na niektóre z nich (zwłaszcza dymisję prezydenta i premiera) zgodzić, studenci przedłużyli do 3 grudnia swój strajk. Wobec groźby ponownego strajku generalnego tydzień później prezydent Husák powołał rząd koalicyjny z udziałem przedstawicieli opozycji. Na jego czele stanął komunista Marián Čalfa. Natychmiast po powołaniu rządu Husák ogłosił swoją rezygnację z zajmowanego stanowiska. W ten sposób KPCz ostatecznie straciła kontrolę nad przebiegiem wydarzeń. Desygnowani przez nią posłowie Zgromadzenia Federalnego posłusznie wybrali 29 grudnia nowego prezydenta w osobie niedawnego więźnia Vaclava Havla. W dniach 8–9 czerwca 1990 roku odbyły się wolne wybory, w których zwyciężyły Forum Obywatelskie (w Czechach) oraz Społeczeństwo Przeciw Przemocy (na Słowacji). Już wcześniej zmieniono godło i nazwę państwa, przeprowadzono szereg reform we wszystkich obszarach życia społecznego. Federalizacja państwa, która dokonała się w kwietniu 1990 roku, nie zapobiegła jednak jego rozpadowi, który dokonał się z dniem 1 I 1993 roku.

Opracowano na podst.: www.rok1989.pl/r89/aksamitnarewolucja (opracowanie IPN)

TEKST NR 2 „KONIEC DYKTATORA. RUMUŃSKIE POWSTANIE”

Rumunia pod koniec lat 80. uchodziła za jedną z najbardziej kuriozalnych środkowoeuropejskich dyktatur. Na mocy decyzji rządzącego od 1965 r. Nicolae Ceaușescu wyburzono kilka dzielnic Bukaresztu, by wznieść monumentalne gmachy publiczne. Podobny los spotkał setki wsi, które zniszczono w ramach programu „systematyzacji”, ludność przesiedlono do bloków. Kolejne próby przebudowy gospodarki prowadziły do jej całkowitego załamania, którego symbolem stały się nieustanne braki żywności oraz niedobór energii elektrycznej. Kraj pogrążał się także w międzynarodowej izolacji. Grozę siała zniechęcona, wszechwładna tajna policja – Securitate. Systematycznie rozwijał się kult osoby lidera partii. W 1989 r. wydawało się, że władza dyktatora nie jest zagrożona. Jedyną realną grupę opozycyjną stanowić mogli byli działacze partyjni, usunięci przez Ceaușescu. Dyktator jednak obawiał się konsekwencji wydarzeń w innych krajach bloku. W połowie sierpnia kierownictwo RPK wystosowało list do partii innych państw komunistycznych zawierający apel o niedopuszczenie do powołania w Polsce rządu, na czele którego stanąłby działacz „Solidarności”. Prawdziwy początek wydarzeń rozegrał się w Timișoarze. Od dłuższego czasu wzrastało tam napięcie, związane z prześladowaniem mniejszości węgierskiej, której liderem był pastor László Tőkés. 15 grudnia przed jego domem zbierali się wierni, by uniemożliwić deportację duchownego do prowincjonalnej parafii. Następnego dnia doszło do zamieszek, które przeciągnęły się do godzin rannych. 17 grudnia przeciwko demonstrantom użyto broni, zginęło ponad 60 osób. Sytuacji jednak nie opanowano – 18

grudnia trwały walki, 19 rozpoczął się strajk miejscowych fabryk. 20 grudnia w Timișoarze powstał Rumuński Front Demokratyczny. 22 grudnia w stolicy w manifestacjach uczestniczyły dziesiątki tysięcy ludzi. Nowo mianowany głównodowodzący armii wydał jej rozkaz powrotu do koszar. Dyktatorowi pozostała już tylko ucieczka helikopterem z obleżonego przez demonstrantów gmachu Komitetu Centralnego. Władzę przejął Front Ocalenia Narodowego, którego kierownictwo tworzyli byli działacze partyjni i przedstawiciele wojska. Tymczasowym prezydentem został Ion Iliescu, drugoplanowy działacz partyjny. W wielu miastach pojawili się uzbrojeni obrońcy reżimu, okreśłani mianem „terrorystów”, którzy strzelali do demonstrantów, zabijając dziesiątki osób. W godzinach popołudniowych 22 grudnia uciekający Ceaușescu został aresztowany, następnie wraz z żoną Eleną stanął przed naprędce zwołanym trybunałem wojskowym. Orzeciono wobec nich kary śmierci, którą wykonano 25 XII 1989 r. W toku walk zginęło łącznie 1104 Rumunów. Do dziś przebieg wydarzeń budzi szereg wątpliwości, dotyczących roli, jaką w wydarzeniach odegrał Związek Sowiecki, czy szczegółów przewrotu w elitach władzy. Nie jest też jasne, kto stał za „terrorystami”, których działalność pociągnęła za sobą najwięcej ofiar. Rewolucja zwyciężyła, aczkolwiek był to dopiero początek drogi Rumunii do demokracji. Nowy reżim bynajmniej nie zamierzał w pełni respektować jej reguł, co ukazały wydarzenia z czerwca 1990 r. Prezydent Iliescu wezwał wówczas do stolicy górników, którzy brutalnie rozpędzili protest studentów. Po raz kolejny na ulicach Bukaresztu połała się krew. Siły wywodzące się z ugrupowań opozycyjnych dopiero w 1996 r. zdołały przejściowo odsunąć Iliescu i jego ekipę od władzy.

Opracowano na podst.: www.rok1989.pl/r89/rumunia (opracowanie IPN)

TEKST NR 3 „TRÓJKĄTNY STÓŁ NA WĘGRZECH”

Transformacja na Węgrzech odbyła się w miarę spokojnie. Wynikało to z faktu, iż poziom życia obywateli tego kraju nie był tak dramatycznie niski jak w pozostałych krajach bloku sowieckiego. Jednak nadchodzący kryzys pochłonął wszelkie rezerwy budżetowe i pożyczki zagraniczne. Kierownictwo węgierskiej partii komunistycznej szybko zdało sobie sprawę, że receptą na wyjście z zapaści powinno być porozumienie z opozycją i stopniowe przekazanie jej władzy i odpowiedzialności. Należało też rozliczyć się z bolesną przeszłością. Aby zrozumieć przyczyny i przebieg transformacji na Węgrzech, należy cofnąć się do roku 1956. Społeczeństwo węgierskie wyszło wtedy na ulice, chcąc zmienić rzeczywistość swojego kraju. Rewolucja została jednak krwawo stłumiona przez armię radziecką. Była to sroga lekcja zarówno dla społeczeństwa węgierskiego, jak i dla elit rządzących. W latach 60. i 70. doszło do zawarcia niepisanego kontraktu władzy z obywatelami. Władza miała zapewnić liberalizację polityki wewnętrznej i doprowadzić do poprawy stopy życiowej. W zamian Węgrzy mieli zaniechać jakiejkolwiek aktywności politycznej skierowanej przeciw partii rządzącej. Realizatorem tej polityki stał się János Kádár, sekretarz generalny KC węgierskiej partii komunistycznej w latach 1956–1988, który przeprowadził poważne reformy gospodarcze w latach 60. i 70. Program ten nieźle sprawdzał się w warunkach węgierskich aż do połowy lat 80., co sprawiło iż poziom życia społeczeństwa był wówczas znacznie wyższy i bardziej wyrównany niż w pozostałych krajach RWPG. Mimo że gospodarka Węgier funkcjonowała lepiej niż w innych państwach bloku radzieckiego, jej stan nie był najlepszy. W 1988 r. wewnątrzpartyjnej rozgrywce zwyciężyła frakcja reformatorska. W maju 1988 r.

ze stanowiska ustąpił Kadar, nowym sekretarzem generalnym WSPR został uznawany za liberała Károly Grósz. W listopadzie 1988 r. premierem został kolejny reformator, Miklós Németh. Nowe kierownictwo zdecydowało się na rozpoczęcie daleko idących zmian systemu politycznego. Dopiero dzięki reformom 1988 roku wśród budzącego się społeczeństwa zaczęły pojawiać się ruchy i partie opozycyjne. 10 stycznia 1989 roku, dzięki ustawie o stowarzyszeniach, praktycznie zalegalizowano system wielopartyjny. Wkrótce też zaczęto zmieniać oficjalne stanowisko w sprawie wydarzeń 1956 roku. Zamiast używać określenia „kontrewolucja” mówiono już o „powstaniu ludowym”. Wkrótce pojawiły się dziesiątki nowych ugrupowań politycznych. 22 III 1989 r. główne ugrupowania opozycyjne postanowiły skoordynować swoje działania. Powołano Okrągły Stół Opozycji – w celu wypracowania wspólnego stanowiska w najważniejszych kwestiach i prowadzenia jednolitej polityki wobec władz. Ostatecznie 13 VI 1989 r. rozpoczęto rozmowy „trójkątnego stołu”, w których obok władz i opozycji reprezentowane były również organizacje społeczne i związki zawodowe.

W obradach uczestniczyli przedstawiciele Węgierskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej i Węgierskiego Forum Demokratycznego (niezależnej organizacji opozycyjnej zalegalizowanej w 1988). W odróżnieniu od wydarzeń w Polsce, gra toczyła się nie o parlament kontraktowy, ani nie o podział władzy. Tutaj chodziło wyłącznie o wolne wybory. Trzy dni później, 16 czerwca, około ćwierć miliona ludzi uczestniczyło w Budapeszcie w uroczystym pogrzebie Imre Nagya. 6 lipca został on formalnie zrehabilitowany. Za symboliczny należy uznać fakt, iż tego samego dnia zmarł Janos Kadar. W międzyczasie w maju 1989 r. rozpoczęto likwidację zasieków na granicy z Austrią. We wrześniu otwarto ją całkowicie, aby umożliwić ucieczkę tysiącom obywateli NRD. 7 X 1989 r. WSPR została rozwiązana, na jej bazie powołano Węgierską Partię Socjalistyczną. 18 października parlament zmienił konstytucję, formalnie ustanawiając system wielopartyjny. Pięć dni później zmieniono nazwę państwa, zamiast „Węgierskiej Republiki Ludowej” wprowadzając „Republikę Węgierską” 25 III 1990 r. na Węgrzech odbyły się pierwsze w Europie Środkowo-Wschodniej wolne wybory parlamentarne. Zwyciężyło w nich Węgierskie Forum Demokratyczne. Nowym premierem został József Antall. Arpad Góncz objął urząd prezydenta.

Opracowano na podst.: www.rok1989.pl/r89/wegry/historia/ (opracowanie IPN)

TEKST NR 4

„TACY SAMI, A ŚCIANA MIĘDZY NAMI – UPADEK MURU BERLIŃSKIEGO”

W początku lat 80. w NRD stopniowo zaczął się kształtować niezależny ruch pokojowy i ekologiczny. Oparcie znalazł on w niektórych strukturach kościoła ewangelickiego. Stopniowo pojawiały się niezależne pisma wydawane poza cenzurą. W grudniu 1985 roku powołano „Inicjatywę na rzecz pokoju i praw człowieka”. Od tego momentu główną siłą opozycji. Wielkie nadzieje wiązano z polityką Michaiła Gorbaczowa. W efekcie władze NRD zakazały rozpowszechniania niektórych sowieckich czasopism. Do pierwszej od lat próby zorganizowania przez środowiska opozycyjne manifestacji doszło 17 stycznia 1988 w Berlinie. Opozycjoniści chcieli wykorzystać oficjalne uroczystości do przedstawienia swoich żądań. Większość została aresztowana jeszcze przed rozwinięciem transparentów. Części pozwolono na wyjazd z kraju, pozostałych zwolniono. Represje nie były jednak w stanie

powstrzymać rozwoju ruchu opozycyjnego, ani nasilającego się zjawiska ucieczek z kraju. Punktem przełomowym stały się wybory komunalne z 7 maja 1989. Na wezwanie opozycji około 100 tysięcy osób publicznie zapowiedziało, iż zamierza zbojkotować wybory. Podejmowano również próby prowadzenia niezależnych szacunków frekwencji. Nie powstrzymało to władz przed ogłoszeniem, iż podobnie jak w poprzednich latach, do urn wyborczych stawilo się 99% obywateli, którzy poparli jedyną listę. Po podaniu tych danych, zgłoszono szereg protestów, które opierały się także na częściowych wynikach z poszczególnych komisji wyborczych. Kolejne protesty związane były z masakrą studentów na placu Tiananmen, jakiej dopuściły się chińskie władze komunistyczne 4 czerwca 1989. W wielu miastach NRD pojawiały się ulotki i napisy na murach, w Berlinie i Lipsku doszło do manifestacji. Tymczasem 4 czerwca, w czasie częściowo wolnych wyborów Polacy jednoznacznie opowiedzieli się przeciwko systemowi komunistycznemu. W efekcie przemian na Węgrzech pod koniec czerwca zlikwidowano zasieki na granicy z Austrią. Dla społeczeństwa NRD były to jednoznaczne sygnały, że oba te państwa (do których można było stosunkowo łatwo wyjechać) stanowią mogą punkt etapowy w ucieczce na Zachód. Od lipca setki, a potem tysiące obywateli NRD starało się przez Węgry przedostać do Austrii. Z czasem zaczęli też wdzierać się na teren ambasad RFN w Budapeszcie, Pradze i Warszawie, żądając azylu. Zjawiska o tak masowym charakterze nie dało się ukryć. 7 października 1989 przypadała 40. rocznica powstania Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Tymczasem w Lipsku 2 października manifestowało już 20 tysięcy ludzi, wznosząc okrzyki na część Gorbaczowa i żądając legalizacji Nowego Forum. Mimo mobilizacji gigantycznych sił policyjnych, nie udało się zapobiec manifestacjom podczas obchodów rocznicowych. Do różnorodnych protestów doszło w 18 miastach, zatrzymano 3456 osób. W Berlinie wznoszono okrzyki „Gorbi, Gorbi”, licząc, iż sowiecki przywódca nakłoni Honeckera do rozpoczęcia reform. 9 listopada przyjęto projekt rozporządzenia wprowadzającego swobodę emigracji do RFN. Nieprecyzyjne informacje podano w trakcie konferencji prasowej. Rozpowszechniła je zachodnioniemiecka telewizja. Już po kilkudziesięciu minutach tysiące mieszkańców Berlina zaczęło zmierzać w kierunku znienawidzonego muru dzielącego miasto. Pod naporem tłumu podjęto decyzję o natychmiastowym otwarciu granicy. Berlińczycy spontanicznie przystąpili do niszczenia muru. Łącznie w przeciągu kilku dni granicę przekroczyło ponad 4 miliony mieszkańców NRD. W tej sytuacji kolejne podejmowane reformy, a także zmiana rządu były już niewystarczające. 22 listopada zapowiedziano rozpoczęcie obrad „okrągłego stołu”. Nowy lider SED wyraził gotowość do usunięcia z konstytucji zapisu o „przewodniej roli partii”, z której w międzyczasie wyrzucono Honeckera. Aczkolwiek przywódcy NRD zdecydowanie odrzucali proponowane przez kanclerza RFN, Helmuta Kohla, podjęcie rozmów o zjednoczeniu obu państw, postulat ten coraz częściej zaczął pojawiać się wśród żądań społeczeństwa. W początkach grudnia mieszkańców NRD poruszyła wiadomość, iż w siedzibach AfNS, następcy Stasi, masowo niszczone są dokumenty dotyczące przestępczej działalności tajnej policji. Spowodowało to natychmiastową reakcję – manifestanci zdobyli i okupowali budynki do niedawna wszechmocnych tajnych służb. Posłuszeństwo SED wypowiedziały dotychczas nie posiadające żadnego znaczenia „stronnictwa sojusznice”. Rozpoczęty 8 grudnia zjazd SED

wybrał nowe kierownictwo partii. Gospodarka chyliła się ku upadkowi. W takiej atmosferze 7 grudnia 1989 rozpoczęła się pierwsza tura rozmów „okrągłego stołu”. Uczestniczyli w nich w równej liczbie przedstawiciele opozycji i obozu rządowego, a także obserwatorzy za ramienia Kościoła ewangelickiego. Powołano szereg zespołów roboczych, których zadaniem było wypracowanie porozumienia w poszczególnych kwestiach. Dotyczyły one przebudowy systemu społeczno-politycznego NRD, wprowadzenia mechanizmów demokratycznych, pluralizmu mediów itp. Najważniejszym okazało się podjęcie decyzji o zorganizowaniu w niedługim czasie wolnych wyborów do parlamentu. Pomimo trwającej kampanii wyborczej kontynuowano obrady „okrągłego stołu”. Zakończyły się one dopiero 12 marca. W kampanii wyborczej wiodącą rolę odgrywali politycy zachodnioniemieccy – H. Kohl wspierający wschodnioniemiecką CDU i Willy Brandt promujący SPD. Wybory odbyły się 18 marca 1990 r. Miażdżące zwycięstwo odniosła CDU, która wspólnie z sojusznikami zdobyła 48,1% głosów. Sukces zawdzięczała nie tylko popularność kanclerza Kohla, lecz przede wszystkim otwartym stawianiu sprawy zjednoczenia Niemiec, które w tym momencie dla większości obywateli NRD było jedyną drogą do pomyślnej przyszłości. Na SPD padło 21, 9% głosów, zaś na następczynię SED – Partię Demokratycznego Socjalizmu 16,4%. Wynik wyborów oznaczał początek końca NRD. Rozpoczęto negocjacje na temat warunków zjednoczenia Niemiec. Miały one zarówno wymiar wewnątrzniemiecki, jak i międzynarodowy. Ostatecznie zjednoczenie Niemiec nastąpiło 3 października 1990.

Opracowano na podst.: www.rok1989.pl/r89/niemcy (opracowanie IPN)

ZAŁĄCZNIK NR 1 - SŁOWNIK POJĘĆ I POSTACI

Reagan Ronald (1911- 2001)

aktor filmowy i prezenter, członek partii republikańskiej, od 1966 r. gubernator stanu Kalifornia. W I 1981 r. zaprzysiężony na czterdziestego prezydenta USA. Zwolennik polityki siły w stosunkach międzynarodowych. Przyczynił się do amerykańskiego zwycięstwa w zimnej wojnie i upadku reżimów komunistycznych

Michaił Gorbaczow

I sekretarz KPZR i przywódca ZSRR. W latach 1985-1991 inicjator pieriestrojki i dialogu ze Stanami Zjednoczonymi. W 1990 r. otrzymał pokojową Nagrodę Nobla za zasługi dla ocieplenia stosunków z Zachodem

Vaclav Havel

Lider opozycyjnego Forum Obywatelskiego. Prezydent Czechosłowacji. Urząd ten sprawował do 1992 r.. Po rozpadzie Czechosłowacji – prezydent Czech do 2003 r. (przez maksymalny czas przewidziany przez konstytucję)

Lecha Wałęsa

Ur. W 1943 r., od 1978 r. członek wolnych Związków Zawodowych Wybrzeża, w VIII 1980 r. przewodniczący Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego w Stoczni Gdańskiej im. Lenina. Przewodniczący NSZZ „Solidarność” i szef regionu gdańskiego. Od XII 1981 r. do XI 1982 r. internowany. Laureat pokojowej Nagrody Nobla (X 1983 r.)

Imre Nagy

Węgierski działacz komunistyczny. W 1956 r. stanął na czele reformatorskiego rządu. Po stłumieniu powstania został w tajnym procesie skazany na śmierć. Wyrok wykonano w 1958 r., a ciało Nagya pochowano pod stertą gruzów, obok muru więziennego. Formalną rehabilitację Imre Nagya przeprowadzono w 1989 r.

Erich Honecker

od 1971 roku stał na czele Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Lider Niemieckiej Socjalistycznej Partii Jedności (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, SED). Odsunięty od władzy w X 1989 r. przez Biuro Polityczne KC SED. Na stanowisku I sekretarza partii zastąpił go Egon Krenz

Helmut Kohl

Kancelarz Republiki Federalnej Niemiec, autor dziesięciopunktowego planu zjednoczenia Niemiec

Rehabilitacja

Oddanie praw odebranych wyrokiem sądowym, oczyszczenie z zarzutów i przywrócenie dobrej opinii.

Transformacja ustrojowa

Zmiana systemu rządów, w wypadku Polski było to przejście od ustroju socjalistycznego do demokracji

Pierestrojka

Program przebudowy Związku Radzieckiego, zaproponowany i wprowadzany w życie po 1985 r. przez Michaiła Gorbaczowa, obejmujący reformy gospodarcze i polityczne

Głasnost

Z rosyjskiego – jawność. Oznaczało ujawnienie przez władzę radziecką tajnych do tej pory faktów historycznych, m.in. zbrodni okresu stalinowskiego oraz informację o aktualnej sytuacji politycznej, społecznej i gospodarczej państwa

Mur berliński

(niem. *Berliner Mauer*) to system umocnień o długości ok. 156 km (betonowy mur, okopy, zapory drutowe, miny). Zwany był również eufemistycznie w języku propagandy NRD – antyfaszystowskim wałem ochronnym (*antifaschistischer Schutzwall*), od 13 sierpnia 1961 do 9 listopada 1989 oddzielał Berlin Zachodni od Berlina Wschodniego. Był on jednym z najbardziej znanych symboli zimnej wojny i podziału Niemiec. Podczas prób przedostania się przez strzeżone urządzenia graniczne do Berlina Zachodniego wielu ludzi zostało zabitych. Dokładna liczba ofiar jest sporna i niepewna, różne źródła podają od 136 do 238 śmiertelnych przypadków.